

Butlletí

Nº6

calp

Institut
d'Estudis Calpins

GENER 2012.

Monogràfic
Historiografia
Medieval

**LA HISTÒRIA POLÍTICA DEL REGNE DE
VALENCIA BAIXMEDIEVAL.
RENOVACIÓ I PROPOSTES**

**LAS MINORÍA JUDÍA EN LA CORONA DE ARAGÓN
DURANTE LA EDAD MEDIA.
APORTES Y RETOS PARA UNA HISTORIOGRAFÍA
DEL SIGLO XXI**

RECUPERAR LA HISTORIA DEL ARTESANADO

**EL CASTELLET DEL MASCARAT
PASSEIG HISTÒRIC PER UNES
RESTES ARQUEOLÒGIQUES**

EL CAMP VALENCIÀ A L'EDAT MITJANA

AJUNTAMENT DE CALP

INSTITUT D'ESTUDIS CALPINS

índex

President de l'IEC:

Andrés Ortola Tomàs

Calp. Butlletí de l'Institut d'Estudis Calpins**Direcció:**

Francesc-Joan Monjo i Dalmau

Subdirecció i correcció:

Núria Gómez i Bolufer

Consell Assessor:

Bernat Banyuls i Sala
José Daniel Gómez López
Luis Guillermo Serna García
Manuel Cabrera Fernández-Pujol
Pere Tur i Sala

Comité Científic:

Alborada Lázaro Hernández
Antoni Furió i Diego
Carlos A. Martínez Tornero
Cayetano Mas Galvañ
David Bernabé Gil
Emilio La Parra López
Emilio Soler Pascual
Enrique Giménez López
Elionor Ortola Perles
Feliciano Sala Sellés
Francisco Bernabé Alfonso
Ignasi Grau Mira
Inmaculada Fernández Arrillaga
Joan Ivars Cervera
José Miguel Bertomeu Such
José Hinojosa Montalvo
José Perles Ribes
José Vte. Sánchez Cabrera
Josep Miquel Santacreu Soler
Júlia Campón Gonzalvo
Manuel Miró Navarro
María del Carmen Irlés Vicente
Vicent Raimon Baldaquí i Escandell
Leonardo Soler Milla
(coord. del present número)

Disseny i maquetació:

Marco Bittner
Imanol Hidalgo Pastrana

Imprimeix:

Set i Set

Edita:

Ajuntament de Calp

Dipòsit Legal:

V-1716-2009

ISSN:

1889-4550

Copyright dels autors*

- 4 LA HISTÒRIA POLÍTICA DEL REGNE DE VALÈNCIA BAIXMEDIJEVAL. RENOVACIÓ I PROPOSTES.**
- 8 LAS MINORÍA JUDÍA EN LA CORONA DE ARAGÓN DURANTE LA EDAD MEDIA. APORTES Y RETOS PARA UNA HISTORIOGRAFÍA DEL SIGLO XXI.**
- 12 RECUPERAR LA HISTORIA DEL ARTESANADO.**
- 16 EL CASTELLET DEL MASCARAT: PASSEIG HISTÒRIC PER UNES RESTES ARQUEOLÒGIQUES.**
- 20 EL CAMP VALENCIÀ A L'EDAT MITJANA.**

EL CASTELLET DEL MASCARAT:

PASSEIG HISTÒRIC PER UNES RESTES ARQUEOLÒGIQUES

Teodoro Crespo Mas ¹
Instituto de Historiografía
Julio Caro Baroja.
Universidad Carlos III
Antoni Banyuls i Pérez ²
Universitat d'Alacant

Intentar endinsar-se en el coneixement dels orígens de la vila de Calp continua sent, encara avui i després dels molts treballs que han tractat la qüestió, una tasca tan interessant com complexa, ja que hi intervenen nombroses variables que dificulten (ahora que enriqueixen) el tema³. Possiblement siga el mot “Calp”, si fa no fa, un dels aspectes més curiosos i problemàtics, ja que no va fer referència tan sols a la vila actual (ans, això va ser la seua última materialització), sinó que va designar distintes realitats. Així, en la documentació feudal apareix per a denominar el Castell de Calp (i amb ell tot el territori que aquest administrava); també faria referència a una possible alqueria anomenada Calp⁴, i finalment donaria nom a l'actual vila de Calp, que l'agafaria segurament de l'antiga alqueria.

En aquest article ens ocuparem tan sols d'una d'aquestes tres realitats del topònim, la que va fer referència al castell de Calp. El *castrum de Calp* va ser, com podem inferir de les fonts medievals, el centre que va articular l'administració dels actuals territoris de Calp, Benissa, Senija i Teulada després (i també abans) de la conquesta, amb totes les colònies cristianes i alqueries que existien aleshores i que han quedat ben arrelades en la toponímia: Beniassner, Benimarraig, Lleus, Albinyent, Benimalluny, Canor, etc.⁵ Així doncs, abans de la partició dels termes el 1386⁶, “*en la mente de todos sólo existía un castillo, el de Calp, con un amplio territorio bajo su tutela, tanto administrativa como defensiva*” (CAMPÓN GONZALVO & PASTOR I FLUIXÀ, 1989: 57).

En l'actualitat no hi ha dubte que el castell va estar ubicat en la penya que la toponímia ha conservat com a “Castellet del Mascarat”, ja que diverses fonts ho confirmarien. Una d'elles, la més antiga, és un document del 1277⁷ en el qual es feia donació de l'alqueria d'Alcanuta (origen del topònim de La Canuta), que segons el document estava delimitada per la mar per un costat:

“ex alia parte in alcheriam de Calp et ex alia parte in via que itur ad castrum de Calp”.

Val a dir, per l'alqueria de Calp i pel camí que conduïa al castell de Calp pels altres costats (fig. 1). Al castell, per tant, s'arribava per un camí que fitava amb l'alqueria d'Alcanuta, i en efecte el camí que duïa al Castellet pujava pel costat NW d'aquesta partida, en la seua part més alta, zona que definiria per tant l'altre límit restant d'aquesta alqueria.

Des d'aquell punt s'administrava el territori, i allí fou on

Fig. 1: Ifac i la badia de Calp, al fons, i La Canuta, a baix, vists des del Castellet (font: els autors)

Fig. 2: La Solana, la muntanya més alta al fons, i Oltà a la dreta, vistes des del Castellet (font: els autors)

s'instal·laren els primers soldats cristians després de la conquesta. Inmaculada Quiles (1993: 503) ja va apuntar al respecte que es tractava d'un emplaçament privilegiat, perquè des d'allí es controlaven visualment les badies de Calp (fig. 1) i d'Altea, i part de Bèrnia i Oltà (fig. 2). Amb tot, es tractava també d'un lloc que podia comportar altres problemes⁸. Sorpren sobretot, a primer colp d'ull, que el castell que centralitzava tot el territori s'haguera situat en un extrem “anòmal” del mateix, i no en un lloc més cèntric. Està clar, per un costat, que allí podia guaitar l'únic accés al terme castral pel sud, és a dir, el camí que venia de la Marina Baixa per la zona (avui salvatgement urbanitzada) de Maryvilla, que enllaçava amb la vertadera artèria de comunicació territorial del terme, el camí vell de València. No obstant tot, la qüestió principal que emergeix és com pogué arribar a controlar eficaçment des d'allí l'altre extrem del territori, les zones de Canor, Benissa, Senija o Teulada, tenint en compte a més a més que Oltà li impedia la visual sobre aquells indrets. La resposta hem cregut trobar-la en el control i defensa del territori que es va poder articular a través d'alguns punts fortificats en altura (i altres en el pla): així, el Castell del Mascarat s'hauria comunicat amb altres punts del nord com el Tossal del Moro o la torre de l'alqueria de Canor (que supervisaven l'accés al terme des del nord pel Camí vell de València) a través d'un punt intermediari que tenia una vista privilegiada sobre tot el territori: el Castellet de la Solana (fig. 2)⁹. Aquesta xarxa de punts podria explicar, per tant, que el castell principal que administrava tot el terme tant en època musulmana com cristiana, s'haguera situat en un lloc en principi tan “marginal”: tenia la resta dels dominis perfectament coberts, a través d'un cinturó de talaies en altura que envoltaven el territori castral.

En el cim d'aquesta penya del Castellet podem trobar encara les restes arquitectòniques de l'antic castell, entre les quals destaca una paret que es manté encara en peu abocada al penya-segat (figs. 3-4). Aquest mur, l'element més visible que s'ha mantingut al llarg dels segles, hauria permès, si més no, la supervivència d'aquest lloc en la toponímia com a “Castellet”, un element per altra banda que ha cridat sovint l'atenció dels viatgers que han passat per allí. Un d'ells, Narciso del Prado (pseudònim de l'escriptora Paulina de Ibarra de Benavent), feia referència a principis del XX a aquest mur amb les següents paraules:

“En su parte más elevada, un tanto a la izquierda, se ve un trozo de murallón, resto de una antigua fortaleza que en tiempos remotos, tal vez perteneció a la ciudad cercana a ese sitio, que describió Cabanilles. Pudiera ser de alguna de las fortalezas que el caudillo Sertorio, mandó edificar, cuyo centro de sus operaciones, pudo ser el Mongó o bien, avanzando a tiempos más

Figs. 3: Mur del Castellet del Mascarat. Foto des de l'est feta abans de la seua consolidació. (Font: LLOPIS BERTOMEU, 1953)

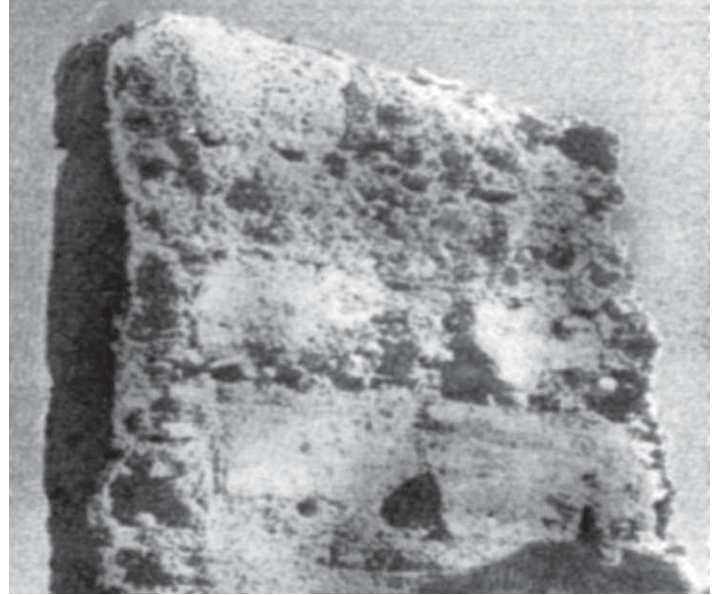
próximo, achacarse a los árabes, que construyeron torrecillas en inaccesibles peñascos para servirles de atalaya, o protectora defensa de los amenos valles que dominan" (PRADO, 1918: 110-111).¹⁰

Avui dia podem observar, si pugem al cim, altres restes a banda de la paret. En primer lloc, quan passem per l'angost accés que donava entrada a la fortalesa, observem als costats dret i esquerre uns murs de maçoneria que s'assenten sobre la roca natural (fig. 5). Una vegada en la part més alta, trobem a mà dreta les restes d'un edifici rectangular (6'55 m-EW x 4'50 m-NS) del qual es conserven aquest llenç NS construït amb la tècnica de la tàpia (de 4'75 m d'altura x 4'50 de longitud x 0'73 de grossor; figs. 3-4), i els fonaments dels altres costats (fig. 6)¹¹. Així mateix hi hauria, presumiblement, dos aljubs excavats en la roca, un en l'accés al castell i un altre en l'esplanada del cim¹². D'altra banda, en la prospecció que va dur a terme Antonio Espinosa Ruiz¹³ als anys 90 del segle passat, es van detectar materials de distintes èpoques (bronze, ibèric i medieval islàmic) i a la falda del turó del vessant nord es van documentar possibles restes de l'abocador del castell, com petxines de mol·luscs, fragments de ceràmica, etc.

Podríem afirmar sense problemes que la vida del castell després de la conquesta no va ser molt llarga, ja que les autoritats van anar desplaçant poc després el seu centre de decisió i residència a Benissa. Amb l'edificació de la pobla nova d'Ifac als primers anys del s. XIV i el seu curt recorregut fins al 1359, que al capdavant va afavorir la colònia assentada a Benissa, el castell perdria definitivament la seua funció centralitzadora, fet que va propiciar el seu abandonament total. La seua història, però, no va acabar ací, ja que la importància que havia tingut en el passat li impediria caure del tot en l'oblit. El seu record continuaria ben viu, com ho demostra el fet que des d'aleshores passaria a estar en diverses ocasions en el centre de polèmiques tant històriques com científiques, que girarien al voltant de la seua ubicació i la seua datació.

Així, i com a argument destacat d'un cèlebre enfrontament històric, el trobem en primer lloc al bell mig de la pugna que va acarar els representants polítics de les viles de Calp i Benissa a finals del s. XVI, en el conegut conflicte sobre la capitalitat de la Baronia (LLOPIS BERTOMEU, 1953: 72-79; PASTOR I FLUIXÀ, 1986). Entre les al·legacions del síndic de Calp, que pretenia que les reunions que afectaven tots els pobles de la Baronia es dugueren a terme en Calp perquè, en la seua opinió, Calp havia estat tradicionalment el cap de les tres viles, estava la de situar el Castell de Calp en la mateixa vila de Calp (fet que el dotava d'un argument de pes, ja que el castell havia estat el primer centre administrador del terme castral). Davant aquesta pretensió, el síndic de Benissa, Pere Cabrera, responia el 1582 que això no era cert, que

"[...] dins dit lloc noya castell algú, mes de una terra

Figs. 4: Mur del Castellet del Mascarat; foto des de l'oest, en la qual poden observar-se els forats de les agulles (font: els autors)

[sic.]¹⁴ antiga questava del temps de ans de la població del dit lloch de Calp, y estava feta per a recullir-se los peixcadors de les barraques que estaven en la part hon huy estan les cases del dit lloch de Calp y no pera altre efecte algú, segons consta per procés [...]"¹⁵

En efecte, lluny de trobar-se en la vila de Calp,

"[...] antigament et molts anys apes de conquistar lo present Regne de Valencia estigue y estava enver un castell lo qual estava situat en lo present Regne de Valencia en una penya questa en les montanyes nomenades de Verdia y Olta lo qual castell se nomenava castell de Calp y dit castell lo qual apes esta derruit era lo cap del terme nomenat lo terme del castell de Calp [...]"¹⁶

Aquesta font, l'altre document clau que ens permet situar amb seguretat el castell de Calp, ens mostra perfectament que el problema de la seua ubicació va ser, al s. XVI, motiu d'enfrontament entre calpins i benissers per a garantir-s'hi certs privilegis sobre uns drets de capitalitat. Un capítol polèmic de les relacions històriques entre els dos pobles que il·lustra molt bé, si més no, que la utilització de la història (i en aquest cas de les restes arqueològiques) ha estat sempre un recurs fonamental per a reclamar certs drets històrics en contenciosos entre ciutats, llinatges, estaments, etc.

Passem ara a la segona meitat del s. XX, en la qual el Castellet del Mascarat ha tornat a ser objecte de discussió, aquesta vegada científica. El debat historiogràfic s'ha centrat ara en la datació de les seues restes, en concret del mur que resta en peu. En principi, semblava existir una mena de consens "tàcit" que considerava aquest llenç com un derelict del *hisp* o castell musulmà original. No obstant això, a finals dels anys 80 J. Campón i J. Pastor (1989: 170, 174-175) van desafiar aquesta atribució, dient que aquella paret calia datar-la al s. XVI, una teoria que intentaven demostrar basant-se en diverses fonts de l'època. Adduien, en primer lloc, la reunió que van celebrar al 1597 els diputats de la costa marítima del Regne de València per aprovar una proposta, efectuada pels veïns de Benissa, Calp i Teulada, que contemplava construir una torre per a defensar la costa en el Mascarat, prop de les Caletes i del Camí reial a Alacant. Aportaven, així mateix, el testimoni de Bernat Català de Valeriola, que en la seua *Autobiografia* havia escrit, amb motiu d'una de les seues visites a Calp el 1598:

"[...] miércoles a 25, pasé por la torre del Mascarat, que agora se comienza a labrar, y había de guarda una escuadra de soldados del castillo de Dénia, y en viéndome hicieron una salva muy bonita [...]" (reportat en CAMPÓN GONZALVO & PASTOR I FLUIXÀ, 1989: 175).

Fig. 5: Accés a la penya del Castellet, amb els murs que defensaven l'entrada damunt la roca natural (font: els autors).

A partir d'aquests arguments, els autors extreien la següent conclusió: “*La pared que queda en pie actualmente es resto de esta edificación, y no como se cree del castillo musulmán*” (CAMPÓN GONZALVO & PASTOR I FLUIXÀ, 1989: 17)¹⁷.

Aquesta afirmació, malgrat tot, és avui dia impossible de sostenir, ja que han estat diversos els autors que han proposat i demostrat la datació en època islàmica d'aquell mur. V. Pastor Boronad (1991: 72), per exemple, ja el datava en els s. XI-XII, però sobretot I. Quiles (1993: 503-504) va establir una cronologia islàmica sobre l'anàlisi de la tècnica constructiva. J. Bernard Remón (1997: 1439), així mateix, la ubicava al s. XIII, però dient que hauria sobreviscut com a torre vigia de la costa fins al s. XVI (la qual cosa no seria certa, com ara veurem). Finalment, en un article recent (BANYULS I PÉREZ & CRESPO MAS, 2010), també nosaltres defensàvem una cronologia islàmica (ss. XII-XIII) per a la datació de les restes que queden, basant-nos com I. Quiles en la tècnica constructiva. En efecte, els mòduls dels caixons de la tàpia serien d'evident atribució islàmica (mesuren 0'85/0'90 d'altura cadascun, 70/75 cm de grossor, i entre 40 i 50 cm la distància entre els negatius de les agulles¹⁸), i això permet concloure que ens trobem davant les restes de l'antic castell musulmà dels ss. XII-XIII, contemporani o potser anterior a una altra torre, la de l'antiga alqueria de Canor, que encara es conserva en part i que presenta unes mesures per als caixons de la tàpia molt semblants.

De la torre moderna que es va construir al s. XVI coneixem, en realitat, ben poca cosa, ja que les seues restes semblen haver desaparegut totalment. Podem inferir, no obstant tot, la seua ubicació (que no seria la penya del Castellet) i la seua forma a través de distintes fonts. Sabem efectivament que es va construir, perquè ho va veure Bernat Català i perquè Francisco Thomas Boscasa, en el seu “*Estado y relación de las fortalezas de la Costa Marítima del presente Reyno de Valencia en el año 1727*”¹⁹, deia que Calp, com a *requerimiento* n° VI (una circumscripció territorial del Regne de València), comprenia les torres de Moraira, la talaia del Penyal i la Torre del Mascarat. Així mateix, una altra notícia de l'any 1828 era més específica i deia que “*La Torre del Mascarat está en mediana altura, sobre las calas del Mascarat, la de la Barra y la del Estañol*” (MIÑANO Y BEDOYA, 1828: 191). J. Cavanilles, en qualsevol cas, ja ho havia deixat totalment clar quan havia escrit, en el seu tracte de Calp a Altea, que:

“[...]media [...] entre Bèrnia y Toix un collado, que llaman vulgarmente el puerto de Calp: por este atravesé el monte, dexando atrás hacia el nordeste el llamado Oltá [...]. Iba baxando el puerto, y quedaba á la izquierda sobre un cerro la torre del Mascarat: atravesé el cauce seco del barranco Salado, y ladeé un cerro batido por las olas siguiendo una espaciosa senda hasta llegar a otra segunda torre llamada de la Galera. Hállanse las dos en una ensenada de mas de media legua, cuyos extremos son el cabo Toix, y otro mas occidental llamado Negret por el color negro de sus rocas [...]” (CAVANILLES, 1797: 232-233).

La ubicació de la torre moderna, a partir d'aquest testimoni, queda absolutament clara: baixant el port cap a Altea (havent deixat ja arrere el port de Calp i Oltà) i abans de travessar el Barranc Salat, “*quedaba á la izquierda sobre un cerro la torre del Mascarat*” (torre que seria idèntica a la de la Galera, ja que les posava en relació), una notícia que concordaria doncs amb les anteriors

Fig. 6: Restes dels fonaments del mur S de l'edifici rectangular del castell (font: els autors).

que hem vist. En aquest sentit, ja alguns autors han assenyalat, tenint com a referència les cartes de navegació modernes, que aquesta torre estava emplaçada per sobre la Cala del Mascarat, i sobretot que la seua planta hauria sigut redona com la de les altres torres costaneres bastides a l'època (BANYULS I PÉREZ, BOIRA I MAIQUES, LLUESMA ESPANYA, 1996: 41-42), fet que marcaria d'altra banda una diferència fonamental amb la morfologia de les restes del Castellet²⁰.

Cal interpretar, en conseqüència, la paret que es conserva encara en el lloc del Castellet com un derelict de l'antic castell musulmà, del *hísn* que articulava el territori del terme en època islàmica, i que va ser reutilitzat pels colons cristians per a les seues necessitats de control del territori. Aquest castell, més tard, seria derruït, com afirmava el síndic de Benissa el 1582, i les restes que van sobreviure són les que han arribat fins a l'actualitat. Unes restes, com hem pogut comprovar a través del recorregut que hem fet per les mateixes, que trascendeixen la seua mera existència actual com a “ruïnes”, ja que ens recorden timesteps, impertèrrites en la penya, com es va organitzar, i com continuem vivint, aquest territori al llarg de la història.

Notes:

1. teocrespo@gmail.com; *Instituto de Historiografía Julio Caro Baroja*, Universidad Carlos III de Madrid.
2. tonibanyuls@teleline.es; Universitat d'Alacant.
3. Sobre la història de Calp vegeu, entre altres, LLOPIS BERTOMEU, 1953, CAMPÓN GONZALVO, J. & PASTOR I FLUIXÀ, 1989 i ara MONJO DALMAU, 2009. Sobre el topònim “Calp”, d'altra banda, vegeu ara DIVERSOS AUTORS 2011.
4. L'emplaçament de l'alqueria de Calp podríem situar-la al voltant del jaciment islàmic dels ss. XIII-XIV que va aparèixer mentre es feien les obres de la Casa de Cultura a Calp, en la zona coneguda tradicionalment com la Coma de la Moreria (J. Pérez Casabó, 1993, fitxa de la Direcció General del Patrimoni Cultural Valencià). D'altra banda, l'informe de Fabián y Fuero (IVARS CERVERA, 2007) diu que al 1358 —un any abans de la desfeta d'Ífac, quan els habitants de Calp encara eren al Penyal— hi havia “*un pueblo llamado la moreria*” que disposava d'un benefici fundat en la “*Yglesia del lugar*” on “*sólo habitaban allí sarracenos*”. Aquesta població podria ser, doncs, l'alqueria original de Calp, que després de la conquesta s'hauria convertit en el lloc de concentració de l'aljama. D'ençà la desfeta d'Ífac el 1359, en mudar-se definitivament a aquest indret la vila cristiana (que aprofitaria les infraestructures servibles), la població musulmana quedaria extra-murs convertint-se en el raval o moreria de la nova vila de Calp.
5. Sobre la documentació medieval on apareix el topònim del *castrum* de Calp i les alqueries que hi ha en el seu territori, adrecem a alguns dels autors que en reproduïxen o recullen les notícies: MARTÍNEZ ORTIZ, 1986: 211-218; LLOPIS BERTOMEU, 1953: 233, 234, 238; GUINOT & IVARS, 2003: 30. Sobre el poblament i l'organització territorial islàmics del terme castral de Calp a partir de l'arqueologia i la toponímia, vegeu CRESPO MAS & BANYULS I PÉREZ (en premsa) i BANYULS I PÉREZ & CRESPO MAS (en premsa).
6. Sobre la qüestió, PASTOR I FLUIXÀ & CAMPÓN GONZALVO, 1986.
7. Reportat en LLOPIS BERTOMEU, 1953: 242 (doc. 19).

8. Hem desenvolupat aquestes qüestions en BANYULS I PÉREZ & CRESPO MAS, 2010; BANYULS I PÉREZ & CRESPO MAS (en premsa).
9. Sobre el Castellet de la Solana, vegeu BOLUFER MARQUÉS, 1996 i CRESPO MAS, 2011a.
10. Per a algunes notes sobre Narciso de Prado, vegeu CRESPO MAS, 2011b.
11. La paret que resta en peu va ser restaurada –consolidada, més aviat, ja que no es van tenir en compte les seues peculiaritats arquitectòniques– per l'Ajuntament de Calp al març del 2001. Les restes originals poden observar-se encara en els seus costats SW, que donen al penya-segat.
12. Així mateix, I. Quiles (1993: 504) parlava d'altres “restos de un aljibe al pie de este lienzo que seguiría la misma línea de sus muros y que probablemente estaría en el interior de la torre”.
13. A. Espinosa Ruiz, 1991, fitxa de la Direcció General del Patrimoni Cultural Valencià.
14. Cal llegir, sens dubte, “torre”. Potser podríem interpretar aquesta desapareguda “torre antiga” que anomena el text com una resta de l'antiga alqueria de Calp. La seua morfologia, que coneixem pels projectes realitzats per a emmurallar la vila al s. XVIII, és molt semblant a altres torres d'alqueria que s'han conservat, com la de Benifaió i de Mussa, amb estructura interior de doble volta (a Calp, no obstant tot, es trobava en part esmotxada). Els plànols també distingeixen la muralla del s. XIV anomenant-la “recinto muy antiguo”, i la torre com a “torre antiquísima”. Aquest tipus de torres no degueren ser estranyes en les alqueries del terme. En efecte, a la partida de Canor en Benissa encara es conserven les restes d'una d'aquestes típiques torres d'alqueria (la “Torreta de Canor”), i hi ha notícies que podrien fer pensar que també en l'alqueria d'Albinyent (avui dia una partida de Benissa) hi pogué existir una construcció semblant. En aquest terme castral, per tant, podrien haver estat ben comuns els tipus d'assentaments musulmans coneguts com “alcheria cum turri”. Vegeu al respecte BANYULS PÉREZ & CRESPO MAS, 2010.
15. ARV. Reial Audiència. Procesos part 2º, lletra S, exp.495, f 18r.
16. ARV. Reial Audiència. Procesos part 2º, lletra S, exp.495, f 5v.
17. Aquesta teoria sembla haver tingut un èxit considerable, si atenem al fet que la trobem avui dia acceptada pertot arreu. Potser com una derivació de la mateixa, i en un intent de “conciliar” les dues cronologies en discussió, sol argumentar-se sovint que la paret que queda en peu pertanyeria a les restes de la torre vigia del s. XVI, però que s'hauria construït reutilitzant les restes de l'antic castell musulmà.
18. Crida l'atenció la interpretació que feia V. Llopis d'aquests forats del mur: “Tiene cinco hileras de aspilleras, que a la vez sirven de troneras, paralelas al suelo. En la primera, a unos centímetros sobre el suelo, se ven tres aspilleras; cuatro, en la segunda; siete, en la tercera; cinco, en la cuarta y seis en la última” (LLOPIS BERTOMEU, 1953: 42). Es tracta naturalment d'una presumpció errònia, ja que són els forats deixats per les agulles de l'encofrat. I ho trobem curiós, dèiem, perquè sembla ser un prejudici bastant estès: la mateixa cosa ens van dir a propòsit d'aquest tipus de forats els propietaris de la Torreta de Canor.
19. AGS, GM, Leg. 253.
20. Per un altre costat, l'arqueòleg de la Poble d'Ifac José Luís Menéndez parlava, en un interessant debat que tenia lloc fa uns anys en la web (<http://www.ifach.org/antiguedades/>), d'una torre en el Morro de Toix que no sabem si per la ubicació que donava podria ser la del Mascarat: “Yo, incluso he llegado a encontrar una torre en la punta de Toix, que aparece en el informe de Joaquín Aguado de 1870. Los modelos desde luego deben ser desde luego los abaluartados, una versión ya desarrollada de lo que tenéis en el Baluarte de la Peça en Calp que es claramente pre-abaluartado ya que mezcla el alambor de artillería con defensas verticales de lanza y escudo, al igual que sucede en

la Vila”.

Bibliografia:

- BANYULS I PÉREZ, A., BOIRA I MAIQUES, J.V. & LLUESMA ESPANYA, J.A. (1996), *Arquitectura i control del territori: la defensa litoral de la Marina Alta al s. XVI*, Alacant.
- BANYULS I PÉREZ, A. & CRESPO MAS, T. (2010), “La Torreta de Canor (Benissa, País Valencià). Una torre d'alqueria dels ss. XII-XIII”, *Recerques del Museu d'Alcoi* 19: 125-136 (en internet en la pàgina <http://www.raco.cat/>)
- BANYULS I PÉREZ, A. & CRESPO MAS, T. (en premsa), “El poblament musulmà a l'antic terme del Castell de Calp (II). Estructura del paisatge i patrons d'organització territorial”, dins *Actes del 5è Congrés d'Estudis de la Marina Alta. 400 anys de l'expulsió dels moriscos (1609-2009)*.
- BERNARD REMÓN, J. (1997), *Castillos en España, vol. III*, León.
- BOLUFER MARQUÉS, J. (1996), “Nos jaciments arqueològics de Benissa”, *Llibre de festes de Benissa 1996*: s/p., Benissa.
- CAVANILLES, A. J. (1797), *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia, t. II*, 2a ed. facsímil, Albatros Edicions (1993), València.
- CAMPÓN GONZALVO, J. & PASTOR I FLUIXÀ, J. (1989), *Nuevas aportaciones a la historia de Calp*, Ajuntament de Calp, Calp.
- CRESPO MAS, T. (2011a), “Les restes d'estructures i la planta del ‘Castellet de la Solana’”, *Llibre de festes de Benissa 2011*: 123-126, Benissa.
- CRESPO MAS, T. (2011b), “Narciso del Prado (pseudònim de Paulina de Ibarra de Benavent) i Benissa. Mirada literària i document antropològic”, *Revista de moros i cristians de Benissa 2011*.
- CRESPO MAS, T. & BANYULS I PÉREZ, A. (en premsa), “El poblament musulmà a l'antic terme del Castell de Calp (I). Catàleg de topònims i jaciments arqueològics”, dins *Actes del 5è Congrés d'Estudis de la Marina Alta. 400 anys de l'expulsió dels moriscos (1609-2009)*.
- DIVERSOS AUTORS (2011), *Calp. Toponímia valenciana*, Calp.
- GUINOT, E. & IVARS, J. (2003), *Carta de Poblament de Teulada concedida pel rei Pere III l'any 1277*, Teulada.
- IVARS CERVERA, J. (2007), *La Marina Alta, segons l'informe Fabián y Fuero (1791)*, Dénia.
- LLOPIS BERTOMEU, V. (1953), *Calpe*, Calp.
- MARTÍNEZ ORTIZ, J. (1986), “Apuntes documentales para la historia del s. XIII en la Marina de Alicante: Calpe, Benissa y Teulada”, dins *Actes del I Congrés d'Estudis de la Marina Alta*, 205-219, Alacant.
- MIÑANO Y BEDOYA, S. (1828), *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal*, t. IX, Imprenta de Perart Peralta, Madrid.
- MONJO DALMAU, F.J. (2009), *Calp dins la història del poble valencià*, Ajuntament de Calp, Calp.
- PASTOR BORONAD, V. et al. (1991), *Llibre de Calp. Estudi de ciències socials*, Calp.
- PASTOR I FLUIXÀ, J. (1986), *Les Guardes i la Capitalitat, Premis 25 d'abril de Benissa*, Ajuntament de Benissa, Benissa.
- PASTOR I FLUIXÀ, J. & CAMPÓN GONZALVO, J. (1986), *VI Centenari de la Partició del Terme del Castell de Calp*, Benissa i Teulada, Calp.
- PRADO, N. DEL (1918), *Costa y paisajes de la Marina de Alicante*, Imprenta Hijos de F. Vives Mora, València.
- QUILES CALERO, I. (1994), “El impacto de la conquista feudal en la comarca de la Marina Baja (Alicante). El papel de los castillos (siglos XIII-XIV)”, dins *IV Congreso de Arqueología Medieval Española (Alicante, 1993)*, 499-507, Alacant.